

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויצא, תשס"ז
מספר 680מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הכוח והרוח

בפרשתנו מתוארת הפגישה של יעקב עם רחל. וכך מתארה הכתוב (כט:י):
וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת רַחֵל בַּת לָבָן אַחֵי אִמּוֹ וְאֵת צֹאן לָבָן אַחֵי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיִּגְּלוּ אֶת
הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיִּשְׁקֵן אֶת צֹאן לָבָן אַחֵי אִמּוֹ.

את הקטע "וַיִּגְּלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר" מבאר רש"י: "כזה שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית, להודיעך שכחו גדול". על זה יש לשאול: הלוא אחד המסרים העיקריים של המקרא בפרט ושל היהדות בכלל הוא שיש לבכר את הרוח על פני הכוח, את הביטחון בה' על פני ההסתמכות על כלי הנשק,¹ וכי אין סיבה להתפעל מכוח פיזי או צבאי כשהוא לעצמו.² למשל, במפגש בין דוד לְגִלְיָה נאמר: "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַפְּלִשְׁתִּי אֲתָהּ בָּא אֵלַי בְּחָרָב וּבְחִינִית וּבְכִידוֹן וְאָנֹכִי בָּא אֵלַיךָ בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹת אֱ-לֹהֵי מִעְרֹכֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר תִּרְפֹּת" (שמו"א יז:מה). עוד מודגש שאף הקב"ה, בעל הגבורה האמתית, פועל לא בכוח אלא ברוח, ככתוב: "וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לְאֹמֶר זֶה דְבַר ה' אֵל זֶרְבָבֶל לְאֹמֶר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ פִּי אִם בְּרוּחִי אָמַר ה' צְבָאוֹת" (זכ"ד:ו).

אם כן, מה באה התורה ללמדנו אליבא דרש"י, כשהיא מציינת שיעקב אבינו ניחן בכוח פיזי עד שהיה בכוחו להזיז לבדו את האבן שכל הרועים היו רגילים להזיזה ממקומה רק בכוחות משותפים? לחיזוק השאלה מתברר שבמדרש יש סברה שזרע יעקב הצטיין בכוח פיזי שהיה מיוחד להם עד שהוא שימש סימן היכר מובהק. כך משמע מסיפור כליאתו של שמעון במצרים בפקודת יוסף, וזה לשון המדרש (תנחומא (ורשא) פרשת ויגש סימן ד):

כיון שראה (יוסף) עשרה גיבורים עומדים לפניו שאחד מהן יכול להחריב עשרה מדינות נודעזע ... מה עשה יוסף ... ויקח מאתם את שמעון ויאסור אותו מפני שהוא דחפו לבור, ועוד פירש אותו מלוי שלא יטלו עליו עצה להרגו ... אמר שמעון לאחיו ... עשו מה שתראו, עכשיו אראה מי יכניס אותי לבית האסורים. באותה שעה שלח יוסף אצל פרעה, ואמר לו: שלח לי שבעים גיבורים מאצלך, שמצאתי לסטים ואני מבקש ליתן עליהם כבלים ... אמר יוסף לאותם גיבורים: הכניסו את זה בבית האסורים ותנו כבלים ברגליו. כיון שקרבו אצלו צווח בהן, כיון ששמעו קולו, נפלו על פניהם ונשתברו שיניהם ... והיה מנשה בן יוסף יושב לפניהם. אמר לו אביו: קום אתה. מיד קם מנשה, והכהו מכה אחת, הכניסו בבית האסורים ונתן עליו כבל. אמר שמעון לאחיו: אתם אומרים מכה של מצרים הוא זה? אינה אלא של בית אבא.

אגב, כעבור 20 שנים הייתה ליעקב אבינו עוד הזדמנות להשתמש בכוחו הפיזי, כשנאבק עם המלאך לפני פגישתו עם עשו. הודות לכוחו המופלג הוא לא נוצח, עד שנאמר לו על ידי יריבו: "שְׂרִיטָת עַם אֱלֹהִים וְעַם אֲנָשִׁים וְתוֹכַל" (לב:כט).

¹ השו"ת: "אֵלֶּה בְּרִכְבּ וְאֵלֶּה בְּסוּסִים וְאֲנֹחְנוּ בְּשֵׁם ה' אֱ-לֹהֵינוּ נִזְפִיר" (תה"כ:ח).
² שלא כמשתמע מסיפורים יווניים, כמו מעשי הגבורה של הרקולס.

במקומות אחרים במקרא יש שמעלים על נס את כוחם הפיזי של אנשים מסוימים, בעיקר את כוחו של שמשון, המכונה עד היום הזה "שמשון הגיבור". אלא שסיפורי שמשון מעלים שאלות נוקבות; כוחו הרב הוענק לו ע"י ה' כדי לשרת את צרכי עם ישראל, אבל נראה לכאורה שמשון עצמו לא התכוון אלא לשרת את ענייניו האישיים.³

בדברי חז"ל יש עדויות רבות לנוהג לשלול לגמרי את הכוח הפיזי או הצבאי, ובמקומם להעלות על נס את הכוח הרוחני. למשל, התלמוד מדגיש שדוד המלך היה עסוק רוב זמנו בפרטים הלכתיים ולא התנהג כיתר המלכים. ומובא במסכת ברכות (ד ע"א):

כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, לא חסיד אני? שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם, ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אישה לבעלה. ולא עוד: אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי, ואומר לו: מפיבשת רבי! יפה דנתי, ... יפה זכיתי? יפה טיהרתי? יפה טימאתי? ולא בושתי.

ועוד, במסכת אבות אמרו (ד, א): "איזהו גיבור? הכובש את יצרו". גם האמירה של חז"ל: "תורה מתשת כוחו של אדם" (סנהדרין כו ע"ב), יש בה כדי להביע את הרעיון שהכוח והרוח אינם יכולים לדור בכפיפה אחת, והרמב"ם אף מוסיף ואומר שכוח פיזי מופרז עלול לפגוע בהשתדלות האדם להשיג רמה רוחנית נאותה (מורה הנבוכים ג, נא בסוף):

הכוחות הגופניים בזמן הבחורות עוצרים בעד רוב המעלות המידותיות ... אבל כל מה שנחלשים כוחות הגוף ועממה אש התאוה, מתחזק השכל ומתפשטים אורותיו ... עד שכאשר בא השלם בימים וקרוב למות מוסיפה אותה ההשגה תוספת גדולה.

הרמב"ם מניח שיש מתאם בין הכוח הפיזי ובין גובה דרישות היצר הרע. ככל שייחלשו דרישותיו, כך יוכל האדם להקדיש את עצמו לחיי הרוח ביתר קלות.

במשך הגלות הארוכה שפקדה את עם ישראל נשללה מהיהודים כל הזדמנות לפתח את כוחם הפיזי או הצבאי, והתחום היחיד שבו יכלו להפגין את כושרם היה התחום הרוחני והאינטלקטואלי. כך היה עד מתן האמנציפציה, לכן אל ייפלא שאחת הדרישות של הציונות החילונית הייתה להפוך את היהודי הגלותי הניזון מחיי רוח בלבד לאדם ספורטיבי שישכיח את הניגוד המסורתי בין כוח לרוח. משום כך דאג הרצל, כשהתווה את חזון המדינה, שלא להבליע את נחיצותה ואת ערכיותה של התרבות הגופנית היהודית, האמורה להיות שלובה היטב בתחייה הלאומית של העם בארצו.⁴

מאכס נורדאו אף שהמציא את הביטוי "יהדות השרירים", וזה לשונו: אננו חייבים לחשוב על כך, שעלינו ליצור שוב יהדות של שרירים. שוב! כי ההיסטוריה מעידה שיהדות כזו כבר הייתה לעולמים ... נחדש אפוא את הקשר אל המסורות עתיקות הימים שלנו: נהיה שוב גברים עמוקי-חזה, דרוכי אברים, עזי מבט.⁵

יוצא אפוא שדרישותיהם של אבות הציונות החילונית בתחום זה לא סתרו בהכרח את אותם ביטויים ביהדות המסורתית, כפי שנסקרו לעיל.

כיצד א"כ יש לישוב בין יחסו החיובי של המקרא ושל המדרש לכוח הגופני מחד לבין אותם מקורות המדברים בגנותו?

נחזור לסיפור שבפרשתנו. אחד מן הפרשנים מרחיק לכת עד שהוא מוציא את סיפורו של יעקב מפשוטו ומסביר אותו בדרך אלגורית, כשהוא מחליף את כוחו הפיזי של יעקב בכוח רוחני. וכך מובא ב"תורה שלמה" (עמ' תתשסב): "ובכתב"י אור האפלה ויגל את האבן וכו' כלומר שהוא גיבור בהשגה כדי שיברר את העניינים הנפלאים". תשובה אחרת לשאלתנו ניתן למצוא בדברי הרב הופמן. לדעתו, הלקח של המסופר בפרשתנו הוא שלכוח הפיזי אין ערך, אלא אם כן הוא משרת את רצון ה', וזה לשונו:

(יעקב) לבדו הוא מגולל את האבן הגדולה שהרועים לא היו מסוגלים להזיז משם אלא בכוחות מאוחדים. כך נמצאנו למדים בדרך אגב על כוחו הגופני העצום של אבי האומה, ואף על פי כן לא מצאנו בשום מקום שישתמש יעקב בכוחו זה להכנעת החלש ממנו. רק פעם אחת הוא נאבק, בלילה, מאבק הגנה, וכאשר, פעם אחרת, השתמשו בניו בכוחם כדי להרוג

³ לפי הרב עדין שטיינזלץ, "בשמשון כוח של מעלה מתבטא בצורה של גבורה על-אנושית, גבורה שאיננה כלל בתחום כוחו של האדם". לדבריו, המסר המקראי הוא ש"המקור של כל הכוחות החיוביים בעולם, מכל הסוגים ובכל הצורות, מצוי בכוח הא-לוהי האחד". דמויות מן המקרא, תל-אביב 1980, עמ' 54 - 55.

⁴ ראו בחיבורו המפורסם אלטנוילנד (1902).

⁵ מאכס נורדאו, כתבים ציוניים (נערכו על ידי ב. נתניהו), ירושלים תשט"ו, כרך א, עמ' 187 - 188.

אנשים, הרי לא נחה דעתו עד שקלל אפם על כך, אף על פי שעשו מה שעשו מתוך רוגזה צודקת על מעשה נבלה שנעשה.
 נמצאנו למדים שאין המקרא או המדרש נרתע מלראות בגיבוריו, ובכללם אבות האומה הישראלית, אנשים שניחנו בכוח פיזי חריג. כל זה כדי להבהיר שהתנהגותם הנאותה כלפי הזולת לא נבעה מחולשתם הפיזית כי אם ממידות טובות שאפיינו אותם.⁶

ד"ר אלכסנדר קליין
 המחלקה למתמטיקה
 ומכללת אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁶ עוד הסבר אפשרי הוא, שכוונת המקרא והמדרש להציג את גיבורי האומה הישראלית כמושלמים בכול, אף במישור הפיזי. ייתכן שיש נטייה כזאת במקרא או במדרש, אבל אין בזה כדי לפתור את הסתירה המסורתית שבין הכוח לרוח.